

ΠΙΛΟΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΕΝΑΛΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Μαγκλής Άγγελος
Φουρκιώτου Αναστασία
Παπαδοπούλου Δήμητρα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παγκόσμια κοινότητα αναγνωρίζοντας την αξία της Ενάλιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την σύνδεση των ανθρώπων με το παρελθόν τους αλλά και τη δημιουργία τοπικών ταυτοτήτων, έχει επισημάνει την αναγκαιότητα της διαφύλαξής της, με αφετηρία τη Σύμβαση της UNESCO το 2001. Με βάση τις αρχές αυτές έχουν αναπτυχθεί δράσεις για την προστασία του ενάλιου φυσικού και πολιτιστικού πλούτου, καθώς η Μεσόγειος και κατ' επέκταση οι ελληνικές θάλασσες αποτελούν ένα μοναδικό θαλάσσιο και ιστορικό περιβάλλον, με βυθισμένους τόπους και ναυάγια της αρχαιότητας, αλλά και της σύγχρονης ιστορικής περιόδου. Στο πλαίσιο αυτό, προβάλλεται ως πρώτη επιλογή η προστασία και διατήρηση των ενάλιων μνημείων *in situ* και προωθείται η υπεύθυνη πρόσβαση των Επισκέψιμων Ενάλιων Αρχαιολογικών Χώρων με σκοπό την ευαισθητοποίηση των πολιτών, που οδηγεί στην αποτελεσματική προστασία τους. Σύμφωνα με το Διάγραμμα Κύκλου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, όσοι κατανοούν την αξία της πολιτισμικής κληρονομιάς τους είναι πιθανότερο να συμμετέχουν ενεργά για τη διαφύλαξή της. Παράλληλα, αναγνωρίζεται το δικαίωμα για προσβασιμότητα σε ένα ευρύτερο κοινό, καταδυτικό ή μη, και επισημαίνεται ότι μέσα από την ευαισθητοποίηση και δημόσια συμμετοχή επιτυγχάνεται η αποτελεσματική προστασία και βιώσιμη διαχείριση των ενάλιων μνημείων και του θαλάσσιου οικοσυστήματος. Η πρόκληση για την προστασία και βιώσιμη διαχείριση της Ενάλιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς επιτυγχάνεται με την υιοθέτηση ολοκληρωμένων μοντέλων αειφόρου γαλάζιας ανάπτυξης. Για το σκοπό αυτό έχουν σχεδιαστεί πιλοτικές δράσεις προστασίας και διαχείρισης με εφαρμογή στην θαλάσσια περιοχή της Μαγνησίας, όπως το Βραβευμένο Πρότυπο Καινοτόμο Σχέδιο Ανάπτυξης «Άνω Μαγνήτων Νήσοι», έργο σημαία στο ΕΣΠΑ, και το ευρωμεσογειακό ερευνητικό έργο BLUEMED. Οι δράσεις αφορούν υπηρεσίες τόσο στην ξηρά όσο και στη θάλασσα, όπως ελεγχόμενες καταδύσεις και εφαρμογή εικονικής πραγματικότητας στο πλαίσιο της λειτουργίας Επισκέψιμων Ενάλιων Αρχαιολογικών Χώρων και Κέντρων Ευαισθητοποίησης της Γνώσης, μέσω εικονικής και επαυξημένης πραγματικότητας.

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η ενάλια πολιτιστική κληρονομιά έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την παγκόσμια κοινότητα τις τελευταίες δεκαετίες με αφορμή σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα. Σύμφωνα με την UNESCO περιλαμβάνει όλα τα ίχνη της ανθρώπινης δραστηριότητας με πολιτιστικό, ιστορικό ή αρχαιολογικό χαρακτήρα, δηλαδή αρχαία και σύγχρονα ναυάγια, βυθισμένους ναούς και οικισμούς, όπως και αντικείμενα, φορτία ή άλλα υπολείμματα, τα οποία παραμένουν ενταγμένα στο ιστορικό-αρχαιολογικό και φυσικό τους πλαίσιο για τουλάχιστον 100 χρόνιαⁱ. Εκτιμάται ότι περίπου τρία εκατομμύρια αρχαία ναυάγια βρίσκονται βυθισμένα στους ωκεανούς ολόκληρου του πλανήτηⁱⁱ ενώ στη Μεσόγειο, ένα διαχρονικό σταυροδρόμι πολιτισμών και αποτύπωμα της ανθρώπινης εμπορικής, οικονομικής αλλά και πολεμικής

δραστηριότητας από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, έχουν εντοπιστεί τουλάχιστον 150 ενάλιες οικιστικές θέσειςⁱⁱⁱ. Η πρόσφατη ανακάλυψη στη Μαύρη Θάλασσα ενός ακέραϊου ναυαγίου 2.500 ετών σε μεγάλο βάθος^{iv} επιβεβαιώνει όχι μόνο τον σημαντικό πολιτιστικό πλούτο που παραμένει κρυμμένος στο βυθό, αλλά επιπλέον το αυξανόμενο ενδιαφέρον του κοινού για τα εντυπωσιακά αυτά ευρήματα.

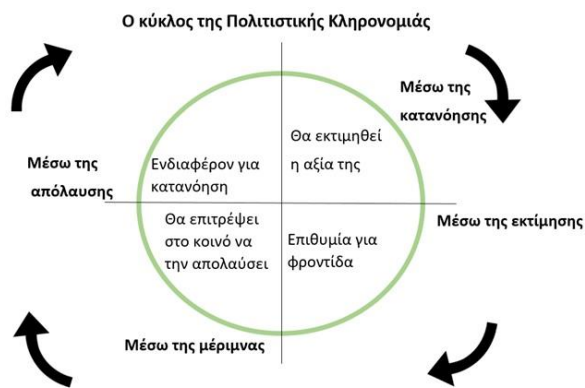
1. Το ναυάγιο του φορτηγού πλοίου Χριστόφορος (1983).
Πηγή: Α. Κτίστης

Η ενάλια αρχαιολογική έρευνα στην Ελλάδα έχει αναπτυχθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες (Θεοδούλου 2011), ωστόσο, συχνά δεν ολοκληρώνεται σε όλα τα απαραίτητα στάδιά της, όπως η μελέτη, τεκμηρίωση και δημοσίευση των ευρημάτων. Επιπλέον, στο ενάλιο πολιτιστικό απόθεμα συμπεριλαμβάνονται τα ναυάγια της σύγχρονης ιστορικής περιόδου (εικ. 1), σημαντικό μέρος των οποίων αποτελούν τα ναυάγια πλοίων και αεροσκαφών των δύο παγκοσμίων

πολέμων του 20^{ου} αιώνα (Ντούνης 2001), (Παπαδημητρίου 2018) για τα οποία δεν υπάρχει επαρκής έρευνα και καταγραφή. Ταυτόχρονα, η απουσία ενός μουσείου ενάλιας αρχαιολογίας καθιστά τον συνολικό ενάλιο πλούτο της Ελλάδας άγνωστο στο ευρύτερο κοινό, με εξαίρεση κοινοποιήσεις εντυπωσιακών ευρημάτων στον τοπικό τύπο ή στα εθνικά και διεθνή μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης^v, που παρέχουν ωστόσο μια αποσπασματική εικόνα.

Με γνώμονα την προστασία και διαφύλαξη της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς το ελληνικό κράτος έχει θεσπίσει ένα ισχυρό νομικό πλαίσιο (Τούρτας 2017) και έχει προχωρήσει σε κηρύξεις ενάλιων αρχαιολογικών χώρων με κριτήριο τον έλεγχο και περιορισμό της πρόσβασης. Ωστόσο, παρά την συνδρομή του Λιμενικού Σώματος σε θέματα φύλαξης, η τεράστια έκταση της ακτογραμμής των ελληνικών πελάγων καθιστά το ισχύον πλαίσιο δύσκολα εφαρμόσιμο στην πράξη, όπως αποδεικνύουν οι γνωστές και άγνωστες περιπτώσεις λεηλασιών^{vi}. Σε μια άλλη προβληματική του ζητήματος, οι ενάλιες έρευνες με σκοπό τη διερεύνηση, τεκμηρίωση ή ανασκαφή αποτελεί απαιτητική σε χρόνο και κόστος και -κατά συνέπεια- σπάνια επιχείρηση, όπως εξίσου πολυδάπανη είναι η ανέλκυση, συντήρηση και αποκατάσταση των ευρημάτων.

Η UNESCO το 2001^{vii} επεσήμανε την αναγκαιότητα της διαφύλαξης της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς και προσδιόρισε ως βασικές αρχές για την προστασία της την προτεραιότητα της κατά χώρα διατήρησης των μνημείων και την υπεύθυνη μη καταστροφική πρόσβαση σε αυτά για λόγους παρατήρησης και τεκμηρίωσης, όταν κρίνεται ως η βέλτιστη πρακτική. Στο πλαίσιο αυτό, ενθαρρύνεται η δημόσια προβολή και πληροφόρηση με σκοπό την ευαισθητοποίηση των πολιτών, που σύμφωνα με τα συμπεράσματα της ίδιας Σύμβασης, οδηγεί στην πλέον αποτελεσματική προστασία της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Η διαπίστωση ότι η ανάδειξη της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς και η ευαισθητοποίηση του κοινού είναι αποδοτική δικλείδα προστασίας αποτελεί πλέον τη σύγχρονη προσέγγιση και

2. Ο Κύκλος της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

αντιλαμβάνονται την ιστορική τους συνέχεια και την συλλογική μνήμη και είναι σε θέση να εκτιμήσουν την αξία της. Σύμφωνα με το διάγραμμα του Κύκλου Πολιτιστικής Κληρονομιάς^{viii} (εικ. 2) η ευαισθητοποίηση έχει ως επακόλουθο την ενεργή συμμετοχή του κοινού, που απολαμβάνοντας την εμπλοκή του και παράλληλα κατανοώντας την αξία των πολιτιστικών αγαθών αναζητά ολοένα και περισσότερο να μάθει γι' αυτά. Ο κύκλος αυτός αποτελεί μια δυναμική διαδικασία που μας υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να κάνουμε το παρελθόν μέρος του μέλλοντος μας (Thurley, 2005) και να ακολουθήσουμε αυτή την δυναμική προς όφελος του συνόλου και ειδικότερα των τοπικών κοινωνιών.

Στο πλαίσιο αυτό η UNESCO (2012)^{ix} ενθάρρυνε τη διαχείριση των ενάλιων μνημείων με τρόπο που να συνεισφέρει στην αειφόρο οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής. Παράλληλα, σύγχρονες μελέτες επισημαίνουν τον θετικό κοινωνικό αντίκτυπο και τα οικονομικά οφέλη από την εφαρμογή βιώσιμων μοντέλων ανάδειξης της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς ειδικά σε νησιωτικές και παράκτιες οικονομικά μειονεκτικές περιοχές, ενώ παράλληλα τονίζουν την ανάγκη για στρατηγικές προστατευμένης παρέμβασης και δράσεις κοινωνικής συμμετοχής (Beattie-Edwards, 2014) καθώς με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η αποτελεσματική προστασία και βιώσιμη διαχείριση του ενάλιου φυσικού και πολιτισμικού πλούτου. Το ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας για την ενάλια πολιτιστική κληρονομιά επιβεβαιώνεται στην πράξη, ιδιαίτερα κατά την διεξαγωγή της αρχαιολογικής έρευνας. Τα παραδείγματα στην ελληνική περίπτωση είναι αρκετά (οι έρευνες στην Αμαλιάπολη, στην Αλόνησο, στους Φούρνους, στον Πόρο) ώστε να αποδεικνύουν τη συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού στις προσπάθειες των ερευνητικών ομάδων, είτε υποδεικνύοντας σημεία για διερεύνηση ή παραδίδοντας αντικείμενα που είχαν στην κατοχή τους, κυρίως αγκαλιάζοντας τα μέλη και τους σκοπούς της έρευνας με ενθουσιασμό.

Η ιδέα της δημιουργίας υποβρύχιων αρχαιολογικών πάρκων στην Ελλάδα δεν είναι καινούρια^x. Ο νόμος 3409/2005 έθεσε για πρώτη φορά το πλαίσιο ίδρυσης υποβρύχιων μουσείων στην Ελλάδα, με την έννοια της δημιουργίας επισκέψιμων ενάλιων αρχαιολογικών χώρων, που θα αποτελούσε έναν μάλλον πιο δόκιμο όρο για την πρόθεση να καταστούν ορισμένες θέσεις προσβάσιμες σε επισκέπτες. Οι παράμετροι ωστόσο που περιγράφουν το πλαίσιο λειτουργίας τους ορίζοντας συνοδεία δυτών αρχαιοφυλάκων ή/και αρχαιολόγων κατά την κατάδυση καθιστά το πλαίσιο αυτό μάλλον δυσλειτουργικό. Απαιτείται ένα πιο ευέλικτο, βιώσιμο και σύνθετο μοντέλο λειτουργίας και διαχείρισης το οποίο θα καθιστά

ακολουθείται, ακόμα και από χώρες που για διαφορετικούς λόγους δεν έχουν υπογράψει την συγκεκριμένη σύμβαση, όπως η Ελλάδα.

Ο βυθός αποτελεί το φυσικό περιβάλλον διατήρησης της ιστορικής μνήμης και της πολιτιστικής ταυτότητας των κοινωνιών ως χρονοκάψουλα της πολιτιστικής και οικονομικής δραστηριότητας, της τεχνολογικής και επιστημονικής εξέλιξης των κοινωνιών. Οι πολίτες γνωρίζοντας την πολιτιστική τους κληρονομιά

τους ενάλιους πολιτιστικούς χώρους προσιτούς στο ευρύ κοινό και θα αφορά όχι μόνο τους αυτοδύτες αλλά και το μη καταδυτικό κοινό. Επιπλέον, η δημιουργία ενάλιων επισκέψιμων αρχαιολογικών χώρων θα συμβάλλει στην προστασία του πολιτιστικού αποθέματος και του περιβάλλοντος οικοσυστήματος, που περιλαμβάνει σπάνια θαλάσσια είδη χλωρίδας και πανίδας, και θα συνεισφέρει στην εκπαίδευση και την ανάπτυξη της έρευνας.

Προς την κατεύθυνση αυτή είναι απαραίτητη η ανάληψη πρωτοβουλιών που αναπτύσσονται σε βάση συνεργασίας μεταξύ των επιμέρους εμπλεκόμενων τοπικών και κρατικών φορέων. Επιπρόσθετα, η βιωσιμότητα των προσπαθειών στηρίζεται σε ολοκληρωμένα μοντέλα παρέμβασης, τα οποία προωθούν την έννοια της μέτριας τοπικής ανάπτυξης με τρόπο που να εξασφαλίζει την διατήρηση της ισορροπίας του κοινωνικού ιστού, του πολιτιστικού τοπικού χαρακτήρα και του φυσικού περιβάλλοντος.

Το Πρότυπο Καινοτόμο Σχέδιο Ανάπτυξης «Άνω Μαγνήτων Νήσοι»

Το 2006 αναπτύχθηκε στις Σποράδες μια συντονισμένη προσπάθεια συνεργασίας που είχε ως αφετηρία μια τοπική πρωτοβουλία, υλοποιήθηκε ωστόσο με την υποστήριξη των αρμόδιων κρατικών φορέων. Αποτελεί παράδειγμα καλής πρακτικής για την θαλάσσια οικονομία και την αειφόρο τοπική οικονομική ανάπτυξη και ταυτόχρονα την περιβαλλοντική αναβάθμιση της περιοχής, που χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερο φυσικό κάλλος και σημαντικής αξίας ενάλιο αρχαιολογικό πλούτο. Η περιοχή παρέμβασης αποτελείται από τις νήσους Σκόπελο και Αλόνησο καθώς και από τα υπόλοιπα ερημονήσια των Βορείων Σποράδων, και συνδυάζει με μοναδικό τρόπο σπάνια οικολογικά χαρακτηριστικά (ενδημικά είδη και απειλούμενα θηλαστικά, όπως η Μεσογειακή Φώκια), αρχαία και σύγχρονα ναυάγια μεγάλης πολιτιστικής αξίας και την προστατευόμενη περιοχή Natura στο Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου Βορείων Σποράδων. Η πρόταση αξιοποίησης του συνδυασμού των παραπάνω μοναδικών και διαφορετικών χαρακτηριστικών υπήρξε πρωτοπόρα σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ιδέα είχε ως αφετηρία τον εντοπισμό του κλασικού ναυαγίου της Περιστεράς στην Αλόνησο από τον δύτη Δημήτρη Μαυρίκη και την ενεργοποίηση της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων για συστηματική έρευνα στην περιοχή από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Αφορμή στάθηκε η πρόσκληση για υποβολές προτάσεων Προτύπων Καινοτόμων Σχεδίων Ανάπτυξης, όταν οι τοπικές κοινωνίες κλήθηκαν να προτείνουν καινοτόμες, ολοκληρωμένες και εφαρμόσιμες αναπτυξιακές δράσεις για την περιοχή τους. Το Πρότυπο Καινοτόμο Σχέδιο Ανάπτυξης "Άνω Μαγνήτων Νήσοι" βραβεύτηκε κατά την έγκρισή του για την καινοτόμο πρότυπη σχεδιάσή του, ως μια ολοκληρωμένη πρόταση παρέμβασης (<http://anomagnitonnisoi.eu/>).

Η μεθοδολογική προσέγγιση του έργου υπήρξε καινοτόμα καθώς πρότεινε τη δημιουργία για πρώτη φορά στην Ελλάδα πιλοτικών επισκέψιμων ενάλιων αρχαιολογικών χώρων (υποβρύχια μουσεία) σε συνδυασμό με τη λειτουργία χώρων οργανωμένης κατάδυσης (καταδυτικά πάρκα) με υποστήριξη τεχνητών υφάλων και βύθιση σκαφών. Επιπλέον, εξειδικευμένα και κατάλληλα εξοπλισμένα καταδυτικά κέντρα θα ήταν η αφετηρία για την πρόσβαση στις ενάλιες θέσεις, όπου ορίζονταν σημεία απόπλου και κατάπλου των σκαφών. Η κύρια ιδέα ήταν η ανάδειξη της ενάλιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς in situ με δυνατότητα διεξαγωγής ερευνών τεκμηρίωσης παράλληλα με την επισκεψιμότητα του χώρου. Στο πλαίσιο αυτό προβλεπόταν μάλιστα η δημιουργία ενός Ερευνητικού Κέντρου Ναυτικής Αρχαιολογίας για πρώτη φορά στην Ελλάδα.

Μια ακόμα καινοτομία υπήρξε η πρόταση για έκθεση σε περιοδεία παγκόσμιας εμβέλειας με τη δυνατότητα μετάδοσης ζωντανής εικόνας από ένα αρχαίο ναυάγιο όπως και η εφαρμογή τεχνολογιών εικονικής κατάδυσης. Παράλληλα, προβλέπονταν υποδομές για την συντήρηση, έκθεση και ψηφιακή προβολή των ενάλιων ευρημάτων για την προβολή τους και στο μη καταδυτικό κοινό. Το σχέδιο χαρακτηρίζεται ακόμη ως καινοτόμο για την σύμπραξη πολλαπλών φορέων για τον σχεδιασμό και την υλοποίησή του σε βάση συν διαχείρισης. Στην προσπάθεια αυτή συμμετείχαν 33 διαφορετικοί φορείς με διαφορετική αφετηρία μετά από εκτεταμένη διαβούλευση δημιουργώντας ένα σύνθετο εταιρικό σχήμα που ανταποκρίνεται στις πολυδιάστατες απαιτήσεις του σχεδίου^{xi}. Πρόκειται για τοπικούς συλλόγους και διαφορετικές επαγγελματικές ομάδες, καθώς και φορείς, όπως η Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων του ΥΠΠΟΑ, ο Φορέας Διαχείρισης Θαλάσσιου Πάρκου Αλοννήσου Βορείων Σποράδων, ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, το Ελληνικό Κέντρο Θαλάσσιων Ερευνών, το Ινστιτούτο Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών. Παράλληλος στόχος υπήρξε η ενίσχυση των τουριστικών υποδομών, η ανάπτυξη του αλιευτικού και καταδυτικού τουρισμού, η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, η άντληση σημαντικών οικονομικών πόρων για την περιοχή. Πρόκειται επομένως για ένα ανταγωνιστικό προϊόν σε παγκόσμιο επίπεδο με κριτήριο την βιωσιμότητα των χαρακτηριστικών του και διακρίνεται ως ιδιαίτερα καινοτόμο, τόσο στο σύνολό του όσο και στα επιμέρους πεδία του.

Παρά τη θετική ανταπόκριση της τοπικής κοινωνίας και την υποστήριξη των εμπλεκόμενων φορέων, δεν είχε δημιουργηθεί τη δεδομένη περίοδο το ώριμο πλαίσιο που απαιτεί μια τέτοια προσπάθεια και κατά συνέπεια, η υλοποίηση του σχεδιασμού δεν προχώρησε άμεσα. Ωστόσο, η μελέτη έθεσε το πλαίσιο και έδωσε την ώθηση για διαβούλευση του θέματος της αξιοποίησης της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς και άνοιξε το δρόμο για την υποστήριξη ανάλογων προτάσεων. Πράγματι, η συνέχεια δόθηκε ως «*Επιχειρησιακό Σχέδιο για την Κατασκευή Υποβρυχίων Μουσείων & Καταδυτικών Πάρκων στις Νήσους Σποράδες & στον Δυτικό Παγασητικό^{xii}*» και χαρακτηρίστηκε ως «*έργο σημαία*» στο πλαίσιο του Εθνικού Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα» ΕΣΠΑ 2007-2013, με προϋπολογισμό εκτέλεσης άνω των 5 εκατ. €. Η πρόταση αφορά στην δημιουργία ενός δικτύου επισκέψιμων ενάλιων αρχαιολογικών χώρων που επεκτείνει την προτεινόμενη περιοχή παρέμβασης όπως και Χώρων Οργανωμένης Κατάδυσης με σκοπό την επιτόπια ανάδειξη των ενάλιων αρχαιολογικών ευρημάτων και την ανάπτυξη του καταδυτικού τουρισμού στην ευρύτερη περιοχή, περιορίζοντας το πλάνο των παρεμβάσεων στην ανάδειξη των αρχαιοτήτων χωρίς τη δημιουργία τεχνητών υφάλων. Παράλληλα, επισημαίνεται ως σημαντική η παράμετρος της ανάδειξης του συνόλου των ενάλιων αρχαιολογικών θέσεων ως κριτήριο βιωσιμότητας της προσπάθειας, που θα αναπτύσσεται με βάση τις αρχές προστασίας της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς και λαμβάνοντας υπόψη το ισχύον σχετικό νομοθετικό πλαίσιο αλλά και την εμπειρία από τη διεθνή πρακτική.

Το ευρωμεσογειακό έργο BLUEMED

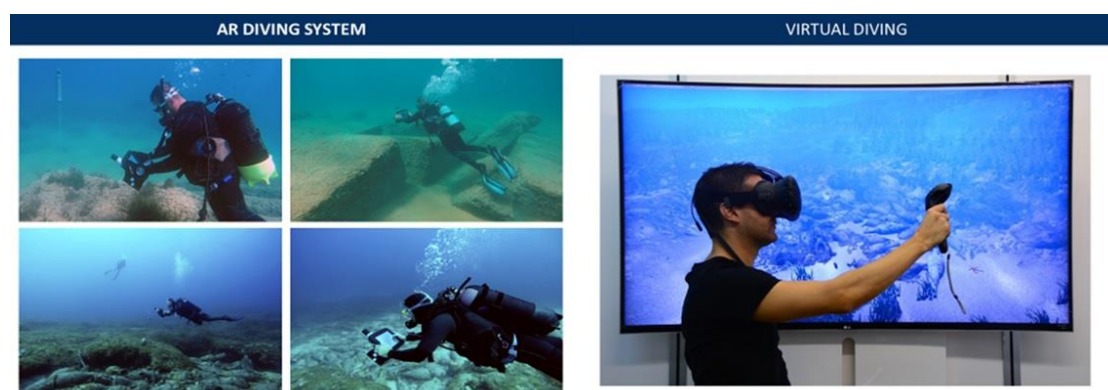
Στην περιοχή της Μεσογείου, μια θάλασσα που αποτελεί ένα κοινό πολιτιστικό, οικονομικό και φυσικό περιβάλλον για τους λαούς που φιλοξενεί, έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια ανάλογες πιλοτικές δράσεις προστασίας και ανάδειξης της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς, στο πλαίσιο προγραμμάτων όπως το Interreg Med (για παράδειγμα το UCRC –Underwater Cultural Routes in Greece and Italy- <http://www.diveinhistory.com/>). Η ένταξη

4 ενάλιων αρχαιολογικών χώρων από την περιοχή της Μαγνησίας σε ένα ευρωπαϊκό έργο με παράλληλες πιλοτικές δράσεις σε διαφορετικές χώρες της Μεσογείου αποτελεί την ώριμη εξέλιξη της αρχικής ιδέας και μιας συντονισμένης διαχρονικής προσπάθειας που αποδεικνύει τις δυνατότητες εξέλιξης μιας καλής πρακτικής και υποδεικνύει τις προοπτικές ανάπτυξης σε ευρύτερη κλίμακα.

Το BLUEMED (<https://bluemed.interreg-med.eu/>) είναι ένα ευρωμεσογειακό ερευνητικό πρόγραμμα που αναπτύσσεται στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας Interreg MED 2014-2020. Έχει ως αντικείμενο την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου διεπιστημονικού σχεδίου δράσης, που προτείνει τον σχεδιασμό, έλεγχο και συντονισμό της λειτουργίας Επισκέψιμων Ενάλιων Αρχαιολογικών Χώρων σε συνδυασμό με τη δημιουργία πρότυπων Κέντρων Ενημέρωσης και Ευαισθητοποίησης του Κοινού (Knowledge Awareness Centers/KACs). Οι προτεινόμενες πιλοτικές δράσεις αφορούν υπηρεσίες τόσο στην ξηρά όσο και στη θάλασσα και αναπτύσσονται σε 5 περιοχές σε 3 διαφορετικές χώρες της Μεσογείου, και συγκεκριμένα στην Ιταλία, την Ελλάδα και την Κροατία.

Πιο αναλυτικά, οι θέσεις που εντάσσονται στο έργο είναι στην Ιταλία το Ενάλιο Αρχαιολογικό Πάρκο της Βαίαε στην περιοχή της Napolí, με οικιστικά κατάλοιπα της ρωμαϊκής περιόδου που αναπτύσσονται σε βάθος 5-6μ. και η θαλάσσια προστατευόμενη περιοχή "Caro Rizzuto" όπου εντοπίζεται το ναυάγιο "Cala Cicala" σε αντίστοιχο βάθος. Στην Κροατία, στην ανατολική ακτή της Αδριατικής ο Ενάλιος Αρχαιολογικός Χώρος Cavtat περιλαμβάνει 2 ρωμαϊκά ναυάγια, με ευρήματα αμφορέων του 4^ο αι. μ.Χ. και dolias του 1^{ου} αιώνα μ.Χ., αντίστοιχα. Στην Ελλάδα έχουν ενταχθεί στο έργο 4 ενάλιοι αρχαιολογικοί χώροι που εντοπίζονται στη θαλάσσια περιοχή της Μαγνησίας. Συγκεκριμένα, πρόκειται για το ναυάγιο της κλασικής περιόδου στην νησίδα Περιστέρα της Αλοννήσου, με συγκέντρωση τουλάχιστον 3000 αμφορέων σε βάθος 30μ. και άλλα τρία σημεία στις δυτικές ακτές του Παγασητικού Κόλπου που αφορούν ναυάγια της βυζαντινής περιόδου και εντοπίζονται: στη νήσο Κίκυνθο, στην θέση Άκρα Γλάρος με δύο επιλεγμένα σημεία κατάδυσης και στον κόλπο Τηλέγραφος.

3. Τεχνολογίες Επαυξημένης και Εικονικής Κατάδυσης στις πιλοτικές δράσεις του BLUEMED. Πηγή:UNICAL

Στις παραπάνω περιοχές εφαρμόζονται σύγχρονες τεχνολογίες και διεξάγονται εργασίες μελέτης και αποκατάστασης, όπως συλλογή δεδομένων για το θαλάσσιο περιβάλλον, προετοιμασία και τεκμηρίωση των θέσεων (εργασίες καθαρισμού, αποκατάστασης και

συντήρησης, αρχαιομετρική και πετρογραφική ανάλυση, καταγραφή και τεκμηρίωση, φωτογραμμετρία. Η ολοκληρωμένη ακουστική και οπτική έρευνα στα σημεία και η τρισδιάστατη ψηφιακή τεκμηρίωση υποστηρίζει τη δημιουργία προτεινόμενων θεματικών διαδρομών, με περιγραφή πληροφοριών τόσο για τα ιστορικά-αρχαιολογικά στοιχεία όσο και για τα χαρακτηριστικά του θαλάσσιου οικοσυστήματος/περιβάλλοντος. Παράλληλα, η εγκατάσταση ενός συστήματος επαυξημένης κατάδυσης (Augmented Diving System) (εικ. 3) με χρήση ειδικών υποβρύχιων tablets έχει ως στόχο την προώθηση της καινοτομίας στην καταδυτική βιομηχανία και κατ' επέκταση τη βελτίωση της εμπειρίας των δυτών και την ενίσχυση του θεματικού πολιτιστικού καταδυτικού τουρισμού.

Το BLUEMED προτείνει την ανάπτυξη ενός πρότυπου μοντέλου διαχείρισης και ανάδειξης της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς σχεδιάζοντας τη λειτουργία επισκέψιμων ενάλιων αρχαιολογικών χώρων σε συνδυασμό με Κέντρα Ενημέρωσης και Ευαισθητοποίησης του Κοινού (Knowledge Awareness Centers). Πρόκειται για πρότυπα κέντρα πληροφόρησης του κοινού όπου οι επισκέπτες ενημερώνονται και ευαισθητοποιούνται για την αξία της προστασίας και διαφύλαξης της ενάλιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, αλλά και για άλλες δράσεις στην περιοχή και ανάλογες πρωτοβουλίες σε μια ευρύτερη κλίμακα. Τα κέντρα αυτά υποστηρίζουν τη λειτουργία των επισκέψιμων ενάλιων αρχαιολογικών χώρων και καθώς θα φιλοξενούν επιλεγμένα εκθέματα αποτελούν στην πράξη ένα συνδυασμό κέντρου ενημέρωσης και έκθεσης στην στεριά (εικ. 4).

Κύριο έργο τους είναι η προβολή του ενάλιου πλούτου σε ένα ευρύτερο κοινό και η προσέλκυση και ευαισθητοποίηση, όχι μόνο τους καταδυόμενους αλλά και τον τοπικό πληθυσμό και τους επισκέπτες της περιοχής. Για το σκοπό αυτό θα υποστηρίζονται ψηφιακές διαδραστικές εφαρμογές Εικονικής Κατάδυσης (Virtual Diving)(εικ. 3) ώστε ο χρήστης να μπορεί να απολαμβάνει μια καταδυτική εμπειρία από απόσταση σε περιβάλλον εικονικής πραγματικότητας. Η λειτουργία των KACs είναι εξίσου σημαντική και σε οικονομικό επίπεδο, καθώς με την καταβολή του αντίστοιχου εισιτηρίου θα συμβάλει στην αύξηση των εσόδων του επισκέψιμου ενάλιου αρχαιολογικού χώρου και συνεπώς στη βιωσιμότητα της λειτουργίας του. Σύμφωνα με τον προγραμματισμό, τα έσοδα από τα εισιτήρια των καταδύσεων θα καταβάλλονται υπέρ του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων (Τ.Α.Π.Α.), ενώ το αντίτιμο της επίσκεψης στα KACs θα ωφελούν τους τοπικούς δήμους, που θα είναι υπεύθυνοι και για τη λειτουργία τους. Μια σημαντική ακόμη παράμετρος των KACs είναι ότι ως υποδομή μπορεί να εγκατασταθεί σε διαφορετικά σημεία πρόσβασης των τουριστών, όπως για παράδειγμα σε ένα αεροδρόμιο, και με αυτόν τον τρόπο να προσελκύσει τουριστικό κοινό και να πληροφορήσει για το δίκτυο ανάλογων πρωτοβουλιών σε διαφορετικές χώρες σε μια παγκόσμια κλίμακα.

Παράλληλα, έχει σχεδιαστεί μια διαδικτυακή πλατφόρμα που προωθεί «Ενάλιες Φυσικές και Πολιτιστικές Διαδρομές στη Μεσόγειο» (<http://meddiveinthepast.eu/web/bluemed>). Στην πλατφόρμα μπορεί κάποιος να βρει πληροφορίες για κάθε πιλοτική θέση και καταδυτικά κέντρα στην περιοχή, όπως και προτάσεις για οργανωμένες περιηγήσεις σε επισκέψιμους ενάλιους πολιτιστικούς χώρους στη Μεσόγειο ή τη δυνατότητα εικονικής κατάδυσης στις πιλοτικές θέσεις του έργου. Η πλατφόρμα παράλληλα εξυπηρετεί έναν γενικότερο σκοπό του έργου, την δημιουργία δικτύου μεταξύ περιοχών της Μεσογείου που αποτελούν ενάλιους πολιτιστικούς χώρους και προορισμούς θεματικού πολιτιστικού τουρισμού. Στο

ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η σύνδεση του έργου οριζόντια με το BlueTourMed^{xiii} προκειμένου οι δράσεις που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του BLUEMED να έχουν προβολή και αλληλεπίδραση σε διεθνή κλίμακα.

4. Κέντρο Ενημέρωσης και Ευαισθητοποίησης του Κοινού. Μακέτα σχεδίου, ΚΑC Αλοννήσου.
Πηγή: UNICAL

Μερικούς μήνες πριν την ολοκλήρωση του έργου τον Νοέμβριο του 2019 το στάδιο ελέγχου των πιλοτικών δράσεων βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη. Στόχος είναι η αξιολόγηση των μελετών που προηγήθηκαν όσον αφορά στη βελτίωση των προτεινόμενων προτάσεων και λύσεων, σε σχέση με τις υπηρεσίες επαυξημένης κατάδυσης και τα ΚΑCs, όπως και ο έλεγχος και η ανατροφοδότηση από τους τελικούς χρήστες. Οι δράσεις σε εξέλιξη περιλαμβάνουν επίσης εκπαίδευση των εξειδικευμένων δυτών και προετοιμασία για τα εγκαίνια της πιλοτικής λειτουργίας των επισκέψιμων ενάλιων αρχαιολογικών χώρων^{xiv} και των ΚΑCs.

Το έργο με συνολικό προϋπολογισμό 2,8 εκ. ευρώ συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και συντονιστής είναι η Περιφέρεια Θεσσαλίας, σε σύνολο 14 συνεργαζόμενων εταιρών, μεταξύ των οποίων οι αρμόδιες υπηρεσίες των Υπουργείων Πολιτισμού της Ελλάδας και της Ιταλίας, πανεπιστημιακά ιδρύματα διαφορετικών επιστημονικών πεδίων από την Ελλάδα, την Κύπρο, την Ιταλία και την Κροατία, τοπικοί και περιφερειακοί φορείς κάθε περιοχής παρέμβασης. Η συμμετοχή τοπικών φορέων ενισχύει την αποτελεσματικότητα της προσπάθειας και την εμπλοκή και ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό υπογράφονται μνημόνια συνεργασίας με φορείς των τοπικών κοινοτήτων και περιφερειών όπως και με εξειδικευμένους συνεργάτες σε κάθε περιοχή ώστε να δημιουργηθεί ένα δίκτυο συνεργασίας που να αποτελεί ουσιαστική δέσμευση και να αποδίδει απτά οφέλη και στις δυο πλευρές.

Απώτερος σκοπός του BLUEMED είναι η ενίσχυση της γαλάζιας ανάπτυξης στις περιοχές ενδιαφέροντος όπως και η βιωσιμότητα των σχεδιαζόμενων δράσεων. Αυτό εξασφαλίζεται σε μεγάλο βαθμό γιατί η υλοποίηση του έργου δεν βασίζεται στην ίδρυση ενός νέου φορέα αλλά στηρίζει την λειτουργία του σε ήδη υφιστάμενους φορείς, όπως οι δήμοι και οι υπηρεσίες που βρίσκονται υπό την εποπτεία τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ίδρυση των ΚΑCs σε χώρους που διέθεσε ο δήμος σε κτήρια της δικαιοδοσίας του, στην Αλόννησο και στην Αμαλιάπολη.

Η προοπτική

Η εμπειρία των πρωτοβουλιών των τελευταίων χρόνων στην περιοχή της Μαγνησίας αποδεικνύει καταρχήν την αποτελεσματική συνεργασία διαφορετικών φορέων και την υποστήριξη πρωτοβουλιών που αναπτύσσονται σε τοπικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, επισημαίνεται ότι η βιωσιμότητα μιας καλής πρακτικής για την γαλάζια ανάπτυξη προϋποθέτει ως βάση τη διαφύλαξη της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς και την προστασία του θαλάσσιου φυσικού περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια, η ανάδειξη και υπεύθυνη προσβασιμότητα των ενάλιων αρχαιολογικών χώρων προσελκύει επισκέπτες, και ακριβώς η ευαισθητοποίηση και συμμετοχή των πολιτών εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα. Ο συνδυασμός τουλάχιστον 5 σημείων ενάλιου ιδιαίτερου αρχαιολογικού ενδιαφέροντος στην ίδια ή κοντινή περιοχή ώστε να δημιουργηθεί ένας προορισμός με ισχυρό θεματικό πολιτιστικό περιεχόμενο προτείνεται ως σημαντική παράμετρος βιωσιμότητας. Το πρώτο βήμα είναι η κήρυξη των ενάλιων αρχαιολογικών χώρων, ο χαρακτηρισμός των ναυαγίων ως επισκέψιμοι χώροι^{xv} αλλά και η σήμανση του σημείου τόσο στην επιφάνεια της θάλασσας όσο και στο βυθό. Η συμβολή της σύγχρονης τεχνολογίας όπως η εικονική ή επαυξημένη πραγματικότητα συμβάλλει στην επικοινωνία του ενάλιου φυσικού και πολιτιστικού πλούτου σε ευρύτερο κοινό. Με τη δημιουργία λοιπόν ενός ολοκληρωμένου αειφόρου τουριστικού πολιτιστικού προϊόντος που έχει αφετηρία στην τοπική πρωτοβουλία, στηρίζεται στη σύμπραξη διαφορετικών φορέων και επενδύει σε καινοτόμες τεχνολογίες για την ευαισθητοποίηση των πολιτών, ενισχύεται σημαντικά η βιωσιμότητα μιας καλής πρακτικής για την προστασία και ανάδειξη της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Μαγκλής Άγγελος

Πολιτικός Μηχανικός, MSc

Ιδρυτής & Αντιπρόεδρος της Ατλαντίς Συμβουλευτική ΑΕ

Συντονιστής Εταίρος του ΠΚΣΑ Άνω Μαγνήτων Νήσοι

Στέλιου Καζαντζίδη 47, 57001, Πυλαία, Θεσσαλονίκη

Email: amanglis@atlantisresearch.gr

Τηλ.2310531000/Κιν.6944575665

Φουρκιώτου Αναστασία

Αρχαιολόγος, MA

Σύμβουλος σε Θέματα Πολιτισμού, Ατλαντίς Συμβουλευτική ΑΕ

Email: fourkiotou@atlantisresearch.gr

Στέλιου Καζαντζίδη 47, 57001, Πυλαία, Θεσσαλονίκη

Τηλ.2310531000

Παπαδοπούλου Δήμητρα

Διπλωματούχος Μηχανικός Περιβάλλοντος, MSc

Σύμβουλος Μηχανικός Περιβάλλοντος, Ατλαντίς Συμβουλευτική ΑΕ

Email: papadopoulou@atlantisresearch.gr

Στέλιου Καζαντζίδη 47, 57001, Πυλαία, Θεσσαλονίκη

Τηλ.2310531000

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- ⁱ <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/2001-convention/official-text>
- ⁱⁱ <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/underwater-cultural-heritage/wrecks/>
- ⁱⁱⁱ http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/2_What_is_Underwater_Cultural_Heritage.pptx
- ^{iv} <http://www.kathimerini.gr/991285/gallery/epikairothta/kosmos/vre8hke-a8ikto-to-arxaiotero-ellhniko-nayagio-sth-mayrh-8alassa-vinteo>
- ^v http://korseai.com/GR/media_press.html
- ^{vi} <https://www.tovima.gr/2008/11/24/culture/leilatoyntai-ta-bathi-twn-aiwnwn/>
- ^{vii} <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/2001-convention/official-text>
- ^{viii} <https://heritageaction.wordpress.com/2014/02/07/>
- ^{ix} <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/meetings/meetings-of-advisory-body/third-meeting/>
- ^x Παρουσίαση Πρότασης για την Δημιουργία Υποβρύχιου Αρχαιολογικού Πάρκου σε διάσκεψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1994 *ΥΠ.ΠΟ. Γραφείο Τύπου 16.5.1994.*
- ^{xi} Ο υπογράφων ως ιδρυτής της Εταιρείας Ατλαντίς Συμβουλευτική ΑΕ υπήρξε εμπνευστής και συντονιστής της πρότασης και σχεδιαστής των βασικότερων καινοτόμων δράσεων και της μελέτης βιωσιμότητάς τους.
- ^{xii} Επιχειρησιακό Σχέδιο για την Κατασκευή Υποβρυχίων Μουσείων & Καταδυτικών Πάρκων στις Νήσους Σποράδες & στον Δυτικό Παγασητικό. Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) Θεσσαλίας 2007-2013.
- ^{xiii} http://www.uni-med.net/en/projects/bleutourmed_c3/
- ^{xiv} Δημερίδα στην Αλόνησο με θέμα «Το BLUEMED στην Αλόνησο 6&7 Απριλίου 2019, Για την ενάλια πολιτιστική κληρονομιά και τη διαχείρισή της», οργάνωση Περιφέρεια Θεσσαλίας, ΕΕΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Beattie-Edwards, M., (2014). England's Protected Wreck Diver Trails and the Economic Value of a Protected Wreck. *Proceedings of the 5th International Congress on Underwater Archaeology A heritage for mankind Cartagena, October 15th-18th, 2014.*
- Θεοδούλου, Θ. (2011). Συνοπτική αναδρομή στην υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα στην Ελλάδα. *Αριάδνη* 16, 239-260.
- Ντούνης, Χ., (2001). *Ναυάγια στις Ελληνικές Θάλασσες. 1900-1950* (τομ. Α'). Αθήνα: Finatec
- Παπαδημητρίου, Κ., (2018). Ναυάγια πλοίων κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Θεματική Χαρτογράφηση στην περιοχή Παγασητικού – Πηλίου. *Πρακτικά 15ου Εθνικού Συνεδρίου Χαρτογραφίας "Η Χαρτογραφία των Κρίσεων", Θεσσαλονίκη 31/10-2/11/2018.*
- Thurley, S., (2005). Into the future. Our strategy for 2005-2010. In: *Conservation Bulletin [English Heritage]* (49).
- Τούρτας, Α., (2017). *Προστασία και ανάδειξη ενάλιων αρχαιολογικών θέσεων στην Ελλάδα. Θεωρητική και μεθοδολογική προσέγγιση.* Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Τριπόντικας, Π., (2016). *Ναυάγια στις Ελληνικές Θάλασσες. Η υποβρύχια περιουσία των Μ.Τ.Ν. και Ν.Α.Τ.* Σειρά Μελέτες

EXTENDED SUMMARY

PILOT ACTIONS FOR THE PROTECTION AND THE SUSTAINABLE PROMOTION OF THE UNDERWATER CULTURAL HERITAGE

Manglis Angelos, Fourkiotou Anastasia, Papadopoulou Dimitra

Recognizing the value of the Underwater Cultural Heritage for connecting people to their past and creating local identities the world community has highlighted the need to protect and preserve it. To the numerous ancient shipwrecks on the seabed and submerged coastal sites should be also included the great number of unknown modern wrecks. The Greek seas host important underwater cultural wealth that has not been sufficiently studied or documented and therefore the public is not aware of. Raising public awareness is a better practice for the most effective protection of underwater cultural heritage, given that when the citizens understand its value they are more likely to be actively involved in preserving it. Based on these principles, what is currently being promoted globally is the responsible accessibility to Underwater Cultural Sites as well as the right to access to a broader audience, not only the diving one. The involvement of the public is also crucial for the sustainable preservation and management of underwater monuments and the marine ecosystem. This challenge is met with the development of integrated models based on a sustainable blue growth orientation.

In the Magnesia area, Greece, over the past decade there have been planned pilot actions as part of national and European projects aiming to protect and promote the underwater cultural heritage. A first bottom-up initiative started in 2006 as the Awarded Innovative Development Plan “Ano Magniton Nisoi”. The continuation of this effort is the mature design and development of the current BLUEMED research project. The project plans to test and coordinate pilot actions on both land and sea that introduce augmented reality diving in underwater archaeological sites and virtual reality experiences in Knowledge Awareness Centers. The contribution of innovative technology and the local participation along with the creation of an integrated tourism cultural product enhances the sustainability of this good practice for the protection and promotion of the underwater cultural heritage.

Manglis Angelos, Civil Engineer MSc, Founder & Vice-President of Atlantis Research SA, Steliou Kazantzidi 47, Pylaia, Thessaloniki, Tel. 2310531000, amanglis@atlantisresearch.gr

Fourkiotou Anastasia, Archaeologist MA, Cultural Advisor at Atlantis Research SA, Steliou Kazantzidi 47, Pylaia, Thessaloniki, Tel. 2310531000, fourkiotou@atlantisresearch.gr

Papadopoulou Dimitra, Dipl. Environmental Engineer, Consultant at Atlantis Research SA, Steliou Kazantzidi 47, Pylaia, Thessaloniki, Tel. 2310531000
papadopoulou@atlantisresearch.gr